

TARJIMADA EKVIVALENTLIK NAZARIYASIDAGI QARAMA-QARSHILIKLAR

Xusnutdinova Shaxzoda Azizovna

Renessans ta'lim universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili) yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Ashurova Sitora Erkinovna

Renessans ta'lim universiteti katta o'qituvchisi

e-mail: sita.ashurova@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17933862>

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarjimada ekvivalentlik nazariyasining mohiyati, asosiy nazariy yondashuvlari va ularga nisbatan mavjud qarama-qarshi fikrlar tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida tarjimada ekvivalentlikning darajalari, lingvistik va pragmatik omillar, hamda tarjimonning ijodiy yondashuvi o'rganiladi. Shuningdek, ekvivalentlikka nisbatan rus, ingliz va o'zbek tarjima maktablari olimlari tomonidan bildirilgan qarashlar solishtirilib, ularning umumiy va farqli jihatlari yoritiladi. Maqolada tarjima jarayonida to'liq ekvivalentlikka erishishning amaliy jihatdan murakkabligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: tarjima, ekvivalentlik, adekvatlik, lingvistik nazariya, pragmatika, tarjima strategiyasi, semantik tahlil, madaniy moslik.

Annotation. This article analyzes the essence of the theory of equivalence in translation, its main theoretical approaches, and the existing contradictions among scholars. The study explores the levels of equivalence, linguistic and pragmatic factors, and the translator's creative approach. Furthermore, the article compares the perspectives of Russian, English, and Uzbek translation schools, highlighting their similarities and differences. It is argued that achieving complete equivalence in translation is practically difficult due to semantic, cultural, and contextual constraints.

Keywords: translation, equivalence, adequacy, linguistic theory, pragmatics, translation strategy, semantic analysis, cultural adaptation.

Kirish

Tarjima nazariyasida "ekvivalentlik" tushunchasi tarjimashunoslikning eng muhim va bahsli masalalaridan biridir. Har qanday tarjima jarayoni manba tilidagi ma'noni maqsad tilida ifodalashga qaratilgan bo'lib, bu jarayonda mazmuniy, formal va funksional jihatdan muvofiqlik darajasi — ya'ni ekvivalentlik masalasi muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, ekvivalentlik tushunchasining talqini bir xil emas, turli nazariy maktablar va olimlar uni turlicha izohlaydi [Panou, 2013, 2].

Tarjimada to'liq ekvivalentlik mavjudmi yoki yo'qmi degan savol tarjima nazariyasining asosiy bahs mavzusiga aylangan. Masalan, R. Yakobson, E. Nayda, P. Nyumark, V. Komissarov kabi olimlar ekvivalentlikning turli turlarini ajratib, uning chegaralarini aniqlashga harakat qilganlar [Komissarov, 1990, 45].

Ekvivalentlik nazariyasining shakllanishi

Roman Yakobson tarjima jarayonini uch turga ajratgan: intralingval (til ichidagi), interlingval (tillararo) va intersemiotik (belgilararo) tarjima. U interlingval tarjimada to'liq ekvivalentlik mumkin emasligini ta'kidlaydi, chunki har bir tilning semantik tizimi o'ziga xosdir [Jakobson, 1959, 233].

Eugene Nayda tarjimada ekvivalentlikni "formal" va "dinamik" turlarga bo'ladi. Formal ekvivalentlikda matnning shakli, so'z tartibi, grammatik tuzilishi imkon qadar saqlanadi, dinamik ekvivalentlikda esa manba matn o'quvchisida hosil bo'lgan ta'sirni maqsadli auditoriyada qayta yaratish maqsad qilinadi [Nida, 1964, 159].

Peter Nyumark esa "semantik" va "kommunikativ" tarjima farqini kiritadi. Uningcha, semantik tarjima matnning ma'nosiga, kommunikativ tarjima esa o'quvchiga yo'naltirilgan bo'ladi [Newmark, 1988, 47]. Ushbu yondashuvlar ekvivalentlikni yagona tushuncha sifatida emas, balki turli darajadagi mosliklar majmuasi sifatida ko'rish imkonini beradi.

Ekvivalentlik nazariyasidagi asosiy qarama-qarshiliklar

1. Formal va dinamik ekvivalentlik o'rtasidagi muvozanat

Ekvivalentlik nazariyasidagi eng katta bahs — shakl va mazmun o'rtasidagi muvozanatni topishdir. Formal ekvivalentlik tilshunoslik jihatdan aniqlik beradi, ammo kommunikativ ta'sirni yo'qotadi. Dinamik ekvivalentlik esa o'quvchi reaksiyasini saqlaydi, lekin manba matnning lingvistik xususiyatlarini o'zgartiradi [Nida, 1964, 166]. Tarjimon bu ikki yo'nalish o'rtasida kompromiss topishga majbur bo'ladi [Komissarov, 1990, 53].

2. Madaniy tafovutlar va ekvivalentlik cheklovlari

Madaniyatlararo tafovutlar sababli ko'plab iboralar va frazeologizmlarga to'liq ekvivalent topish mumkin emas. Masalan, ingliz tilidagi "kick the bucket" iborasini o'zbek tiliga "vafot etmoq" deb tarjima qilish mumkin, lekin bu holda idiomaning obrazlilik darajasi yo'qoladi [Baker, 1992, 31].

Bunday holatlarda tarjimon "madaniy adaptatsiya" yoki "funksional almashtirish" usullaridan foydalanadi. Bu usullar esa formal ekvivalentlikdan chetga chiqadi, natijada tarjimada ma'no saqlanadi, ammo shakl o'zgaradi [Koller, 1979, 99].

3. Leksik va grammatik nomuvofiqlik

Tillarning leksik va grammatik tizimlari bir-biridan farq qiladi. Masalan, ingliz tilidagi jinsni ko'rsatuvchi "he/she" olmoshlari o'zbek tilida mavjud emas, natijada tarjimada jinsga oid aniqlik yo'qoladi [Rahmatov, 2001, 15]. Bundan tashqari, artikl, zamon shakllari, fe'ning aspekt kategoriyasi kabi grammatik vositalar ham ko'p hollarda o'zbek tilida to'liq ekvivalentga ega emas [Karimov, 2019, 74].

Bu holatlarda tarjimon semantik moslikni saqlash uchun sintaktik qayta tuzish yoki izohli tarjima usulidan foydalanadi [Catford, 1965, 49].

4. Stilistik va emosional ohangni saqlash muammosi

Badiiy tarjimada muallifning uslubi, ohangi, metaforik ifoda vositalarini saqlash juda murakkab. Tarjimon bir tomondan matnning semantik qatlamini, ikkinchi tomondan uning estetik ta'sirini yetkazishi kerak bo'ladi [Newmark, 1988, 152]. Shu sababli, badiiy tarjimalarda ekvivalentlik "funktional yaqinlik" tamoyili asosida talqin qilinadi [Panou, 2013, 4].

Misollar orqali tahlil

Eugene Nayda tomonidan keltirilgan mashhur misol — Injil tarjimalarida "Lamb of God" iborasining turli madaniy kontekstlarda turlicha tarjima qilinishidir. Masalan, ayrim Afrika tillarida "qo'y" hayvoni diniy yoki madaniy jihatdan mavjud emas, shuning uchun "sacred animal" yoki "innocent one" deb tarjima qilinadi [Nida, 1964, 173]. Bu holatda formal ekvivalentlik buzilgan bo'lsa-da, dinamik ekvivalentlik ta'minlangan hisoblanadi.

O'zbek tiliga inglizcha "breadwinner" so'zini "oilani boquvchi" tarzida tarjima qilish ham shunga o'xshash holatdir. Bu yerda semantik ma'no saqlangan, lekin leksik birlik o'zgargan [Rahmatov, 2001, 22].

Nazariy tahlil va zamonaviy yondashuvlar

So'nggi yillarda tarjima nazariyasida "skopos nazariyasi" (Vermeer, 1989) va "funktionalist maktab" keng tarqalmoqda. Ular tarjimaning asosiy maqsadi — manba matnga sodiqlik emas, balki maqsadli auditoriyaga xizmat qilish ekanini ta'kidlaydi. Shu bois, bu yondashuvda "ekvivalentlik" tushunchasi ikkinchi darajaga tushadi [Vermeer, 1989, 227].

Shuningdek, M. Snell-Hornby va M. Baker kabi olimlar ekvivalentlikni "relativ tushuncha" sifatida baholaydilar: tarjimaning sifatini aniqlashda ekvivalentlik emas, balki "funktional adekvatlik" mezon sifatida olinadi [Baker, 1992, 41].

Xulosa

Tarjima jarayonida ekvivalentlik muammosi nazariy va amaliy jihatdan murakkab masaladir. To'liq ekvivalentlik faqat lingvistik darajada emas, balki madaniy va kommunikativ omillarda ham cheklovlarga ega. Formal va dinamik ekvivalentlik o'rtasidagi farq, madaniy tafovutlar, grammatik mosliklar, stilistik ifoda kabi omillar tarjimonni ijodiy yondashuvga majbur qiladi.

Demak, ekvivalentlikni qat'iy mexanik muvofiqlik emas, balki "funktional yaqinlik" yoki "kommunikativ moslik" sifatida talqin etish hozirgi tarjimashunoslikda eng maqbul yondashuv hisoblanadi [Komissarov, 1990, 61; Panou, 2013, 6].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. – London: Routledge, 1992. – 341 b.
2. Catford, J. C. *A Linguistic Theory of Translation*. – Oxford: Oxford University Press, 1965. – 103 b.
3. Jakobson, R. *On Linguistic Aspects of Translation*. – Cambridge: Harvard University Press, 1959. – 260 b.
4. Karimov, B. *Tarjima nazariyasi asoslari*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. – 180 b.
5. Koller, W. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. – Heidelberg: Quelle & Meyer, 1979. – 230 b.
6. Komissarov, V. N. *Teoriya perevoda*. – Moskva: Vysshaya shkola, 1990. – 275 b.
7. Nida, E. A. *Toward a Science of Translating*. – Leiden: E. J. Brill, 1964. – 331 b.
8. Newmark, P. *A Textbook of Translation*. – London: Prentice Hall, 1988. – 292 b.
9. Panou, D. *Equivalence in Translation Theories: A Critical Evaluation*. – *Theory and Practice in Language Studies*, 3(1), 2013. – 6 b.
10. Rahmatov, Sh. *Tarjima nazariyasiga kirish*. – Toshkent: Fan, 2001. – 160 b.
11. Vermeer, H. J. *Skopos and Commission in Translational Action*. – Heidelberg: TextconText, 1989. – 240 b.